

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра конституційного і міжнародного права факультету № 4

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

**до семінарських занять з навчальної дисципліни
«Сучасні доктрини муніципального права»
вибіркових компонент
освітньо-наукової програми третього (освітньо-наукового) рівня вищої
освіти**

Галузь знань – 08 Право

Спеціальність – 081 Право

Освітня кваліфікація – Доктор філософії за спеціальністю 081 Право

**(спеціалізація 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право)
(Шифр за ОНП – ВК.02.2)**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 31.08.2023 № 10

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 4
Протокол від 16.08.2023 № 8

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри конституційного і міжнародного права
факультету № 4 ХНУВС (протокол від 10.08.2023 № 15)

Розробники:

1. Професор кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС, д.ю.н, професор Бакумов О. С.
2. Доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС, к.ю.н, доцент Варунц Л. Д.

Рецензенти:

1. Декан юридичного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна, д.ю.н., професор Серьогін В. О.
2. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент Коломієць Ю. М.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами
(заочна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
	2 семестр						
Тема № 1: Муніципальне право як самостійний напрям наукових досліджень.	10	2	2	-	-	6	
Тема № 2: Зародження наукових уявлень про муніципальну владу. Магдебурзьке право.	14	-	2	-	-	12	
Тема № 3: Розвиток муніципально-правової думки наприкінці XIX – початку XX століть.	11	-	2	-	-	9	
Тема № 4: Доктрини радянського державного будівництва.	10	-	2	-	-	8	
Тема № 5: Загальні проблеми та тенденції розвитку науки муніципального права у постсоціалістичних країнах.	13	2	2			9	
Тема № 6. Особливості розвитку муніципального права незалежної України.	10	2	2			6	
Тема № 7. Основні доктрини муніципального права у країнах Західної Європи та сучасна муніципально-правова мапа світу.	14	2	2	-	-	10	
Тема № 8: Муніципально-правові доктрини, як основа формування системи місцевого самоврядування в сучасних державах.	10	2	2	-	-	6	

Тема № 9. Публічно-самоврядна влада як інституціональна складова сучасного українського конституціоналізму.	10	2	-	-	-	8	
Тема № 10. Система місцевого самоврядування в Україні: доктринальні аспекти.	11	2	-			9	
Тема № 11. Політико-правові учення про територіальну громаду як суб'єкт місцевого самоврядування: історія та сучасність.	13	2	-			11	
Тема № 12. Проблеми реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.	13	2	-			11	
Тема № 13. Концептуальні засади взаємодії місцевого самоврядування і держави.	11	-	-			11	
Тема № 14. Концепція взаємодії місцевого самоврядування та громадянського суспільства.	10	-	2			8	
Тема № 15. Дискусійні питання муніципального права у практиці органу конституційного судочинства.	10	-	-	-	-	10	
Тема № 16. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування та їх роль у формуванні компетенції публічної самоврядної влади.	10	-	-	-	-	10	
Всього	180	18	18	-	-	144	Екзамен

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1. Муніципальне право як самостійний напрям наукових досліджень.

Семінарське заняття № 1. Муніципальне право як самостійний напрям наукових досліджень.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про муніципальне право як самостійний напрям наукових досліджень.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Етапи становлення науки муніципального права.
2. Місце науки муніципального права у системі юридичних наук.
3. Зародження наукових уявлень про муніципальну владу.
4. Загальні проблеми та тенденції розвитку науки муніципального права.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання плану, необхідно виділити та охарактеризувати етапи становлення науки муніципального права, сформулювати предмет, окреслити систему, поняття, методологічний інструментарій, назвати та охарактеризувати відповідні правові інститути. Питання передбачає звернення до дискусії щодо предмета науки державного будівництва і місцевого самоврядування та її місця в системі юридичних наук. Ряд учених (В. О. Чукаєва) є прибічниками погляду на державне будівництво та місцеве самоврядування як на універсальну юридичну дисципліну, яка торкається предмета правового регулювання системи державної влади і самоврядування в Україні, інші (Б. М. Свирський, В. С. Журавський, В. О. Серьогін, О. Н. Ярмиш) розвивають «організаційну» концепцію предмета науки, ще один підхід (А. М. Колодій, А. Ю. Олійник) формулює «процесуальну» концепцію науки державного будівництва.

Слід розглянути співвідношення науки муніципального права з наукою конституційного, адміністративного права, іншими юридичними науками та визначити місце науки муніципального права у системі юридичних наук.

Розкриваючи третє питання плану, слід розглянути питання щодо історичних передумов розвитку магдебурзького права, навести характеристики трьох основних теорій місцевого самоврядування – державницької, громадівської та теорії муніципального дуалізму.

Необхідно акцентувати увагу на перспективних напрямках наукових досліджень у сфері муніципального права, якими залишаються: приведення адаптації законодавства України щодо місцевого самоврядування до європейських стандартів; реформа територіальної організації влади; дослідження способів формування органів місцевого самоврядування; локальної нормотворчості; судової практики; проведення соціологічних досліджень.

Література:

1. Батанов О. Аксіосфера муніципалізму як фундамент розвитку сучасного муніципального права. *Право України*. 2014. № 5. С. 97-105.
2. Батанов О. Концептосфера муніципального права. *Право України*. 2020. № 10. С. 13-31.
3. Батанов Олександр. Європейська традиція муніципального права: епоха формування та напрями розвитку. *Наукові записки КДПУ. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 11-19.
4. Галіахметов І.А. Теоретико-методологічні аспекти муніципального права як науки. *Форум права*. 2013. № 1. С. 179-185.
5. Демиденко В.О. Система муніципального права України: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 84-95.
6. Мішина Н., Головка К. Тенденції систематизації муніципального права України. *Право України*. 2020. № 10. С. 97-109.

7. Опрятний С.М. Правове забезпечення становлення й розвитку системи місцевого самоврядування в Україні в історичній ретроспективі *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 1. С. 145-149.

8. Солоненко О.М. Юридична доктрина як джерело муніципального права *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 32-39.

Тема № 2. Зародження наукових уявлень про муніципальну владу. Магдебурзьке право.

Семінарське заняття № 2. Зародження наукових уявлень про муніципальну владу. Магдебурзьке право.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення щодо зародження наукових уявлень про муніципальну владу. Магдебурзьке право.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

Навчальні питання:

1. Походження Магдебурзького права, його поширення на українських землях.
2. Джерела Магдебурзького права.
3. Особливості магдебурзького права на Україні.
4. Органи самоврядування по магдебурзькому праву, їхня компетенція.

Методичні вказівки

Відповідаючи на перше запитання з плану заняття, слід розкрити зміст терміну «Магдебурзьке право», його витоки, походження, альтернативні назви. В межах цього питання необхідно визначити історично відомі обсяги та шляхи виникнення «Магдебурзького права», як набору привілеїв, що надавався тій чи іншій міській громаді. Слід також проаналізувати взаємозв'язок між механізмами отримання «Магдебурзького права» та обсягами відповідних привілеїв.

Розкриття другого питання з плану заняття передбачає дослідження і визначення кола нормативно-правових актів, які слугували джерелами так званого «Магдебурзького права». При цьому варто проаналізувати національно-територіальні особливості походження правових актів, що містили норми «Магдебурзького права» та причини і особливості розповсюдження юридичної дії цих актів за межі країн їхнього походження.

Підготовка до розкриття третього питання плану передбачає дослідження особливостей появи «Магдебурзького права» на українських землях, зокрема: часу його появи, географії та напрямків розповсюдження, залежності механізмів розповсюдження Магдебурзького права на українських землях від того під чиєю владою ці землі знаходилися, особливостей джерельної бази Магдебурзького права, що функціонувала на українських землях і т.д.

Дослідження четвертого питання повинне містити низку важливих аспектів пов'язаних системою та порядком формування органів місцевого

самоврядування у містах, що отримали Магдебурзьке право, зокрема: моделі місцевого самоврядування («магістратська» і «ратушна»), особливості взаємозв'язку між містом наділеним Магдебурзьким правом та сюзереном відповідної держави, власником земель, на яких стоїть місто, військовою адміністрацією і т.д.

Література:

1. Люк Гайнер (Галле-Віттенберг, ФРН). Магдебурзьке право як з'єднуючий європейський культурний феномен / Переклав з німецької мови Володимир Абашнік. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2017. № 1 (19). С. 80-90.
2. Магдебурзькі грамоти українським містам: спроби інкорпорацій / [упоряд. В. Андрейцев та ін.; редкол.: П. С. Сохань та ін.]. 2-е вид. Хмельницький: ХУУП, 2017. 275 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. Х. 2015
4. Ткаченко А. О. Магдебурзьке право на теренах українських земель: світоглядно-правові засади. *Світогляд-Філософія-Релігія*: зб. наук. праць. Вип. 7. Суми. 2014. С. 129– 139.

Тема № 3. Розвиток муніципально-правової думки наприкінці XIX – початку XX століть.

Семінарське заняття № 3. Розвиток муніципально-правової думки наприкінці XIX – початку XX століть.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення щодо розвитку муніципально-правової думки наприкінці XIX – початку XX століть.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Теорія вільної громади (теорія природних прав громади).
2. Загальна характеристика наукових теорій (концепцій) походження місцевого самоврядування (кінець XIX – початок XX століть).
3. Державницька теорія місцевого самоврядування: політичний та юридичний напрями.

Методичні вказівки

Розглядаючи перше питання плану, слід акцентувати увагу на тому, що ідейним джерелом місцевого самоврядування є вчення про природне право, яке з часів античності є важливою філософсько-ідеологічною течією. Необхідно з'ясувати, який саме вплив мало учення про природне право на ідею місцевого самоврядування.

Аналізуючи друге питання плану, необхідно звернути увагу на те, що сформувалось декілька наукових теорій (концепцій) походження місцевого самоврядування, які по-різному тлумачать сутність цього інституту,

особливості його взаємовідносин з державою. Слід дати загальну характеристику наукових концепцій походження місцевого самоврядування (кінець XIX- початок XX століть).

Розкриваючи третє питання плану, слід звернути увагу на те, що пік популярності державної (державницької) теорії припадає на 70-і роки. XIX ст. Її основні положення розроблені німецькими вченими Л. Штейном і Р. Гнейсом. На відміну від громадської, (громадівської) ця теорія вбачала у місцевому самоврядуванні частину держави-одну з форм організації місцевого державного управління. Необхідно розкрити основні положення даної теорії, дати характеристику політичному та юридичному напрямам даної теорії.

Література:

1. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. К., 2011. 34 с.
2. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117–122.
3. Демиденко В.О. Еволюція змісту муніципально-правових відносин. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69), № 1. С. 18–25.
4. Зайцева І. О. Виникнення та розвиток статутного права в українських містах: історичний аспект. С. 1–7. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10ziomia.pdf>
5. Ключевський В.І. Органи місцевого самоврядування в Україні: історичний аспект та нагальні проблеми сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 102–108.
6. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 554 с.
7. Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.
8. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
9. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
10. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
11. Люк Гайнер (Галле-Віттенберг, ФРН). Магдебурзьке право як з'єднуючий європейський культурний феномен / Переклав з німецької мови Володимир Абашнік. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2017. № 1 (19). С. 80–90.
12. Магдебурзькі грамоти українським містам: спроби інкорпорацій / [упоряд. В. Андрейцев та ін.; редкол.: П. С. Сохань та ін.]. 2-е вид. Хмельницький: ХУУП, 2017. 275 с.

13. Муніципальне право: підручник / П. М. Любченко. Харків: Право, 2019. 512 с.

14. Овчаренко В. А. Місцеве самоврядування в Україні: історичні витоки, становлення та перспективи: монографія. Київ: Логос, 2014. 911 с.

Тема № 4. Доктрини радянського державного будівництва

Семінарське заняття № 4. Доктрини радянського державного будівництва

Навчальна мета заняття: формування знань з теоретико-правових основ становлення та розвитку науки державного будівництва і місцевого самоврядування.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Становлення та розвиток науки державного будівництва і місцевого самоврядування.
2. Теорії і доктрини фундаментального характеру щодо становлення науки державного будівництва і місцевого самоврядування.
3. Принцип плюралізму наукових досліджень. Конституційне визнання місцевого самоврядування як самостійної підсистеми публічної влади.
4. Новітній період розвитку науки муніципального права.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання передбачає здійснення історичного екскурсу щодо попередника державного будівництва – радянського будівництва, яке виникає в СРСР. Після жовтневої революції 1917 року з'являється поняття «радянське будівництво», яке розглядалося і як процес побудови радянської держави, і як організація центрального та місцевого радянського апарату, організацією та функціонуванням місцевих рад. Організаційні відносини, що складаються в процесі практичної діяльності радянського державного апарату, становили предмет науки радянського будівництва.

Розкриваючи друге питання, необхідно акцентувати увагу на теоріях і доктринах, що мають фундаментальний характер щодо становлення науки державного будівництва і місцевого самоврядування та звернутись до праць видатних правників (Р. Гнейст, О. Лабанд, Е. Мейєр, І. Редліх, Л. Штейн, Г. Єллінек В. Безобразов, О. Васильчиков, Л. Веліхов, О. Градовський, М. Драгоманов, І. Євтіх'єв, М. Лазаревський, В. Лешков, М. Коркунов, А. Михайловський, А. Тимофєєв та ін.).

При розгляді наступного питання потрібно охарактеризувати принцип плюралізму наукових досліджень. Варто відзначити, що сучасний етап у розвитку науки державного будівництва і місцевого самоврядування почався в період розпаду СРСР, становлення України як самостійної держави. З початку 90-х років розпочинається активне реформування державного апарату, руйнується система «повновладдя рад», відбувається конституційне визнання місцевого самоврядування як самостійної підсистеми публічної влади. Через це

формується два підходи у сфері державного будівництва. Відповідно до першого, існування державного будівництва заперечується через неактуальність та відсутність власного предмета. Другий підхід полягає в необхідності подальшого розвитку науки державного будівництва паралельно з муніципальним правом.

Новітній період розвитку науки характеризується поверненням наукового інтересу до її проблематики, розумінням необхідності поглиблення досліджень теорії організації влади на всіх її рівнях, розробки системи категорій державного будівництва та місцевого самоврядування. В результаті посилення уваги до цих питань за останні роки юридична література збагатилася низкою навчальної літератури, дисертаційних досліджень науки державного будівництва паралельно з муніципальним правом, переосмисливши накопичений за століття плідний досвід наукових досліджень у цій галузі, керуючись новими політико-правовими ідеями.

Література:

1. Батанов О. В. Проблеми становлення та розвитку муніципального права: основні чинники та суспільно-політичні умови. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 77–81.
2. Батанов О. Європейська традиція муніципального права: епоха формування та напрями розвитку. *Наукові записки КДПУ. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 11–19.
3. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117–122.
4. Демиденко В.О. Еволюція змісту муніципально-правових відносин. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69), № 1. С. 18–25.
5. Демиденко В. О. Система муніципального права України: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 84–95.
6. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 554 с.
7. Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.
8. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
9. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
10. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
11. Мішина Н., Головка К. Тенденції систематизації муніципального права України. *Право України*. 2020. № 10. С. 97–109.
12. Муніципальне право: підручник / П. М. Любченко. Харків : Право, 2019. 512 с.

13. Прієшкіна О. В. Деякі проблемні питання муніципальної відповідальності в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 2(35). С. 67–75.

14. Чернеженко О. М. Місцеве самоврядування в Україні та державах-учасниках ЄС: конституційне регулювання й організаційні моделі: монографія / за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2018. 380 с.

15. Шаповал Н. В. Методологічні засади дослідження муніципальної реформи в контексті сучасних правових підходів муніципалізму. *Соціологія права*. 2020. № 3 (35). С. 56–61.

Тема № 5. Загальні проблеми та тенденції розвитку науки муніципального права у постсоціалістичних країнах.

Семінарське заняття № 5. Загальні проблеми та тенденції розвитку науки муніципального права у постсоціалістичних країнах.

Навчальна мета заняття: формування цілісного уявлення про тенденції розвитку науки муніципального права у постсоціалістичних країнах, виявлення основної проблематики.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Передумови виникнення сучасної науки муніципального права у постсоціалістичних країнах.
2. Класифікація підходів до розвитку місцевого самоврядування у різних країнах.
3. Основні моделі місцевого самоврядування, впроваджені у постсоціалістичних країнах Європи та колишнього СРСР.

Методичні вказівки

Відповідь на перше питання варто розпочати з того, що одним із найбільш примітних явищ у становленні та розвитку демократичної державності у постсоціалістичних країнах є відродження місцевого самоврядування як принципово нової системи організації публічної влади на місцях. Необхідно розкрити зміст політичних, соціально-економічних, духовних, психологічних та інших передумов та закономірностей виникнення, становлення та розвитку муніципалізму у країнах колишнього соціалістичного табору, при цьому слід пам'ятати, що наука муніципального права у більшості пострадянських країн знаходиться у стадії свого становлення.

Розкриваючи друге питання слід виходити з того, що на сьогодні спостерігаються різні підходи до періодизації становлення, організації та функціонування місцевого самоврядування. Вітчизняні фахівці виділяють основні два напрями: 1) вивчення й узагальнення історико-правового досвіду становлення органів місцевого самоврядування на основі вивчення першоджерельної бази, фундаментальних праць дослідників різних історичних періодів; 2) теоретичні дослідження ролі інституту місцевого самоврядування в

системі публічної влади, його співвідношення з організацією державною влади, визначення їх компетенції відповідно до іманентно властивої природи цього інституту, його реальних можливостей впливу на суспільство у сучасних країнах. Необхідно детально розглянути ці підходи, навести приклади й інших класифікацій та зробити висновок щодо їх впливу на побудову системи місцевого самоврядування у різних країнах.

При відповіді на третє питання необхідно визначити, які з існуючих моделей місцевого самоврядування були впроваджені у країнах Європи та колишнього СРСР після розпаду соціалістичного табору. При цьому слід пам'ятати, що кожна модель передбачає певну ступінь автономності місцевих органів управління, але по-різному визначає провідну силу у взаємодії місцевих органів і держави. Тому, важливо з'ясувати особливості, яких набули ці моделі в різних країнах.

Література:

1. Батанов О.В. Концептосфера муніципального права. *Право України*. 2020. № 10. С. 13-31.
2. Голяк Л. В. Інститут муніципальних омбудсманів Республіки Болгарія як важливий фактор громадського контролю за місцевою адміністрацією. *Актуальні питання юридичної науки*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 квітня 2014 р.) / Львів. 2014. С. 21-29.
3. Голяк Л.В. Конституційно-правова регламентація правового статусу та діяльності муніципальних омбудсманів: досвід зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 177-182.
4. Місцеве самоврядування в Україні та зарубіжних державах: порівняльно-правові аспекти: монографія / за заг. редакцією д.ю.н., професора О. В. Батанова, д.ю.н., професора О.В. Марцеляка, д.ю.н., професора А. Берлінгуера. Київ. 2020. 672 с.

Тема № 6. Особливості розвитку муніципального права незалежної України.

Семінарське заняття № 6. Особливості розвитку муніципального права незалежної України.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про особливості розвитку муніципального права незалежної України.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Перехід від принципу повновладдя рад до визнання права місцевого самоврядування в Україні.
2. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні.
3. Формування системи законодавчих актів про місцеве самоврядування.
4. Втілення міжнародних стандартів місцевого самоврядування в законодавстві України.

5. Імплементація Європейської хартії місцевого самоврядування в законодавство України.

Методичні вказівки

Розгляд теми варто розпочати із характеристики принципу, на якому будувалася публічна влада в СРСР – принципу повновладдя рад, його відмінності від принципу визнання права на місцеве самоврядування. Відмова від ідеї повновладдя рад пов'язані із Законом України «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве самоврядування» від 7 грудня 1990 року. Протягом грудня 1990 року-червня 1996 року відбувався конституційний процес, який завершився ухваленням Конституції України, яка проголосила принцип визнання місцевого самоврядування в Україні і на розвиток цього положення – Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 року.

Щодо другого питання, то потрібно зосередити увагу на конституційних основах місцевого самоврядування в Україні, які закріплені в ст. 7: «В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування», розділі XI «Місцеве самоврядування». Потрібно проаналізувати систему органів і посадових осіб місцевого самоврядування за законодавством України.

Третє питання потребує аналізу системи законодавчих актів, присвячених місцевому самоврядуванню, зокрема Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про місцеві вибори», «Про органи самоорганізації населення» та інших. Необхідно наголосити, що в українському законодавстві з питань місцевого самоврядування знайшли своє втілення положення Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування, схваленої Інтернаціональною спілкою місцевих влад 1985 року щодо функцій і діяльності місцевих виборних осіб та органів місцевого самоврядування, гарантій їх діяльності, матеріально-фінансової основи тощо. Проте ряд положень чинного законодавства потребують свого вдосконалення, зокрема врахування міжнародного досвіду.

Щодо останнього питання, то потрібно дати характеристику Європейській Хартії про місцеве самоврядування, яка була схвалена Комітетом міністрів країн Ради Європи 1985 року і ратифікована Україною 1997 року, визначити основні принципи місцевого самоврядування, закладені в Хартії. Варто зосередити увагу на тому, що в Україні в різних варіаціях присутні як елементи державницької теорії місцевого самоврядування, так і елементи громадівської теорії. Водночас положення Хартії побудовані на громадівській теорії. Потрібно проаналізувати принцип субсидіарності в порівняльно-правовому аспекті, як він втілений в європейських країнах і реалізований в Україні; співвідношення принципу субсидіарності із концепцією делегованих повноважень.

Література:

1. Батанов О. В. Проблеми становлення та розвитку муніципального права: основні чинники та суспільно-політичні умови. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 77–81.
2. Батанов О. Європейська традиція муніципального права: епоха формування та напрями розвитку. *Наукові записки КДПУ. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 11–19.
3. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117–122.
4. Демиденко В.О. Еволюція змісту муніципально-правових відносин. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69), № 1. С. 18–25.
5. Демиденко В.О. Система муніципального права України: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 84–95.
7. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 554 с.
8. Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.
9. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
11. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
12. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
13. Мішина Н., Головка К. Тенденції систематизації муніципального права України. *Право України*. 2020. № 10. С. 97–109.
14. Муніципальне право: підручник / П. М. Любченко. Харків : Право, 2019. 512 с.
15. Прієшкіна О. В. Деякі проблемні питання муніципальної відповідальності в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 2(35). С. 67–75.
16. Чернеженко О. М. Місцеве самоврядування в Україні та державах-учасниках ЄС: конституційне регулювання й організаційні моделі: монографія / за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2018. 380 с.
17. Шаповал Н. В. Методологічні засади дослідження муніципальної реформи в контексті сучасних правових підходів муніципалізму. *Соціологія права*. 2020. № 3 (35). С. 56–61.

Тема № 7. Основні доктрини муніципального права у країнах Західної Європи та сучасна муніципально-правова мапа світу.

Семінарське заняття № 7. Основні доктрини муніципального права у країнах Західної Європи та сучасна муніципально-правова мапа світу.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення щодо основних доктрин муніципального права у країнах Західної Європи та сучасної муніципально-правової мапи світу.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Сучасна система доктринальних поглядів на муніципальне право у світі: поняття та зміст.
2. Базові елементи системи муніципального управління: їх види, особливості, відмінність від базових елементів державного управління.
3. Концепція «територіального колективу» у світовій доктрині муніципального права, її зв'язок із поділом адміністративно-територіальних одиниць на «природні» і «штучні».
4. Сучасна система моделей місцевого самоврядування, розповсюджених у світі. Чинники, що впливають на формування конкретної моделі місцевого самоврядування.

Методичні вказівки

Дослідження чинної сьогодні у світі системи доктринальних поглядів на муніципальне право варто розпочати із усвідомлення того факту, що муніципальне право можна сприймати у декількох аспектах, зокрема, як юридичну складову місцевого самоврядування, правову основу громадянської самостійності і активності, систему нормативних засад здійснення публічної влади на місцях чи навіть як суспільний регулятор публічно-владної діяльності. Враховуючи зазначене слід всебічно проаналізувати підходи до розуміння сутності муніципального права, що існують та застосовуються у різних країнах світу.

Розкриваючи зміст питання про базові елементи системи муніципального управління: їх види, особливості, відмінність від базових елементів державного управління, необхідно враховувати саму природу поділу публічної влади у більшості держав на державну владу (реалізується опосередковано через механізм державного управління) та муніципальну/місцеву владу (реалізується через механізм муніципального управління/самоуправління). Виходячи з розуміння цих особливостей слід розмежовувати джерела, цілі, завдання, функції та механізми державної та місцевої/муніципальної влади.

Досліджуючи третє питання плану, перш за все, увагу слід приділити висвітленню історичних підходів до розуміння та сучасному значенню інституту «територіального колективу» у світовій доктрині муніципального права, в межах якого варто виділити сутнісні ознаки «територіальних колективів». Виділяючи такі сутнісні ознаки їх слід зв'язувати із відповідними різновидами адміністративно-територіальних одиниць, які, у залежності від порядку їхнього утворення та управління поділяються на «природні» і «штучні».

В межах розгляду четвертого запитання плану заняття необхідно визначитися із його двома важливими елементами. По-перше, необхідно

окреслити систему моделей місцевого самоврядування, розповсюджених у сучасному світі, тобто назвати усі основні моделі та пов'язати їх із конкретними країнами світу. По-друге, використовуючи відомості про особливості форм державного устрою окремих країн-носіїв тієї чи іншої моделі місцевого самоврядування, слід виділити чинники, що впливають на формування тієї чи іншої моделі місцевого самоврядування у конкретній країні.

Література:

1. Баймуратов М. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 1. С. 41–44. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_1_2018-41-44.pdf
2. Батанов О. В. Муніципальне право в умовах глобалізації. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 84–85.
3. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117–122. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/3/23.pdf>
4. Ключевський В. І. Органи місцевого самоврядування в Україні: історичний аспект та нагальні проблеми сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 102–108.
5. Коваленко Г. В. Впровадження децентралізації публічної влади на основі досвіду європейських країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 13, ч. 1. С. 120–123.
6. Костенко С. О., Мамчур С. М. Компаративний аналіз систем місцевого самоврядування в Україні та деяких країн світу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 53–56. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/14.pdf
7. Костицький В. Місцеве самоврядування як окрема гілка публічної влади. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 1. С. 48–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_10.
8. Мішин С. І. Теоретично-методологічні засади реформування системи місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 60–77.
9. Мішина Н. В. Муніципальна реформа в Україні: стан і перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 126–138.
10. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Третьої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 грудня 2019 р.). К.: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2019. 228 с. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/knyga2019_rik.pdf
11. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 684–688.
12. Ровинська К. І. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування як основа формування місцевого самоврядування в Україні.

Тема № 8. Муніципально-правові доктрини, як основа формування системи місцевого самоврядування у сучасних державах.

Семінарське заняття № 8. Муніципально-правові доктрини, як основа формування системи місцевого самоврядування у сучасних державах.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про муніципально-правові доктрини, як основа формування системи місцевого самоврядування у сучасних державах

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Висвітлення ролі муніципально-правових доктрин у формуванні систем місцевого самоврядування у сучасних державах.
2. Класифікація муніципально-правових доктрин у сучасному конституційному праві. «Первинні» і «похідні» доктрини.
3. Вплив «громадівської» та «державницької» муніципально-правових доктрин на формування систем місцевого самоврядування у сучасних державах.
4. Вплив досліджень англосаксонської, континентальної, іберійської та радянської моделей місцевого самоврядування на формування систем місцевого самоврядування у сучасних державах.

Методичні вказівки

При розгляді теми слід зазначити, що у більшості сучасних держав управління усіма справами на місцях здійснюють спеціальні органи місцевого самоврядування. Концепція місцевого самоврядування виходить насамперед із того, що місцеві співтовариства населення є одним з основних елементів будь-якого демократичного режиму, а право громадян на участь в управлінні суспільними справами є складовою демократичних принципів побудови більшості сучасних держав. Сила й вплив органів місцевого самоврядування у різних державах відображають ступінь демократизму існуючого політичного режиму. Ці органи виникли й розвивалися як пряма протидія абсолютній владі центру.

Однак їхня самостійність має особливий, специфічний характер. Слід розкрити специфіку самостійності цих органів. У демократичних державах щодо ролі органів місцевого самоврядування діє доктрина «муніципальна влада поза політикою». Необхідно розкрити суть цієї доктрини та акцентувати увагу на ролі муніципально-правових доктрин у формуванні систем місцевого самоврядування у сучасних державах.

У межах другого питання необхідно охарактеризувати основні муніципально-правові доктрини та провести їх класифікацію.

При розгляді наступного питання проаналізувати вплив громадівської та державницької теорій на формування різних систем місцевого самоврядування, порівняти їх. Згадати про теорію дуалізму муніципального управління.

Розкриваючи наступне питання теми, слід проаналізувати вплив досліджень англосаксонської, континентальної, іберійської та радянської моделей місцевого самоврядування на формування систем місцевого самоврядування у сучасних державах. Звернути увагу на те, що розвиток поглядів на місцеве самоврядування, його інститути пов'язаний з еволюцією самоврядування як децентралізованої форми управління, формуванням правового ставлення громади до держави, законодавства, що регулює діяльність відповідних органів, їх відносини з державою. Хоч традиції общинного, міського самоврядування сягають коренями полісної демократії античного світу, міських і сільських громад середньовічної держави, формування засад місцевого самоврядування відбувалось зі становленням правової держави у нові часи. Слід акцентувати увагу на тому, що в Україні ідеї і практика місцевого самоврядування мають давні традиції. Впроваджуючи європейську модель місцевого самоврядування, засвоюючи досвід зарубіжних країн тут крім політико-ідеологічних труднощів, панує традиціоналістська доктрина юридичного позитивізму-інструмент захисту корпоративних інтересів політичних, адміністративних та інших еліт. Продовжуючи радянську школу права, визнаючи право в об'єктивному сенсі, вона гальмує суспільно-політичний і правовий розвиток. Це покладає ряд важливих завдань на сучасну українську юридичну науку.

Література:

1. Батанов О. Європейська традиція муніципального права: епоха формування та напрями розвитку. *Наукові записки КДПУ. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 11–19.
2. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 8–13.
3. Державне будівництво і місцеве самоврядування: посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2019. 211 с.
4. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право, 2018. 384 с.
5. Ключковський Ю. Європейські правові стандарти місцевого самоврядування: зміст і правова природа // Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (20 грудня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського, доц. Р. Бедрія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 37–41.
6. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

7. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Харків: Право, 2019. 510 с.
8. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування: хрестоматія / упоряд. Є. І. Бородін, С. А. Квітка, Т. М. Тарасенко. Дніпро: ГРАНІ, 2019. 148 с.
9. Мішина Н., Головка К. Тенденції систематизації муніципального права України. *Право України*. 2020. № 10. С. 97–109.
10. Олійник В. С., Олійник В. В., Шумний Н. О. Проблеми реформи місцевого самоврядування: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 104–111.
11. Чернеженко О. М. Місцеве самоврядування в Україні та державах-учасниках ЄС: конституційне регулювання й організаційні моделі: монографія / за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2018. 380 с.

Тема № 14. Концепція взаємодії місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Семінарське заняття № 9. Концепція взаємодії місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Навчальна мета заняття: формування знань щодо концепції взаємодії місцевого самоврядування та громадянського суспільства.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Громадянське суспільство як науковий концепт: основні підходи до розуміння.
2. Інститути громадянського суспільства, їх взаємодія із органами державної влади, органами місцевого самоврядування.
3. Форми реалізації громадських ініціатив.
4. Забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства.

Методичні вказівки

При розкритті першого питання плану слід звернутися до історії ідеї громадянського суспільства, прослідкувати її розвиток і сформулювати основні сучасні підходи до розуміння громадянського суспільства. Такими підходами є широке розуміння громадянського суспільства як сучасного історичного етапу розвитку західної цивілізації (починаючи з буржуазних революцій). Вузьким підходом до громадянського суспільства є його розуміння як недержавної сфери, що включає економіку, релігію, приватну сферу тощо. Іншим варіантом (і найбільш поширеним) вважається підхід до громадянського суспільства як сфери функціонування недержавних некомерційних організацій (громадських організацій та інших об'єднань).

Розкриваючи наступне питання плану, необхідно ознайомитись з положеннями реформи щодо демократизації суспільного життя, взаємовідносин людини і держави, що проводяться в Україні з часу здобуття незалежності, сприяють становленню в Україні громадянського суспільства. Основою

громадянського суспільства є громадські організації та інші інституції громадянського суспільства, що мають забезпечувати взаємозв'язок органів публічної влади і суспільства, організовувати публічний діалог з приводу ключових питань розвитку держави та суспільства. Необхідно розкрити поняття партнерства між державою, органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством.

Розкриваючи наступні питання плану необхідно розкрити питання щодо форм реалізації громадських ініціатив, звернути увагу на: соціальні, освітні проекти, зокрема політичну освіту, політичну культуру, стосунки з органами публічної влади, залучення громадян до обговорення важливих суспільно-політичних справ, розкрити питання щодо забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства. При цьому варто зауважити про відсутність єдиного переліку інститутів громадянського суспільства. Як правило такими інститутами визнаються громадські, благодійні організації, професійні спілки та інші. Щодо засад взаємодії з органами державної влади і місцевого самоврядування, потрібно зосередити увагу на принципі невторчання органів публічної влади в діяльність інститутів громадянського суспільства, а також принцип участі інститутів громадянського суспільства у прийнятті рішень органами влади. Доцільним є розгляд практики діяльності громадських рад, а також громадських слухань при ухваленні рішень органами місцевого самоврядування. Важливо звернути увагу і на питання щодо інститутів громадянського суспільства, які мають свою природу в місцевому самоврядуванні. Сам інститут органів місцевого самоврядування традиційно вважають інститутом публічної влади, тому до громадянського суспільства не відносять, проте незважаючи на це часто саме як інститути громадянського суспільства розглядають органи самоорганізації населення. Інститутами громадянського суспільства, що мають свою природу в місцевому самоврядуванні, і потребують розгляду в цьому питанні, є також асоціації органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Батанов О. Європейська традиція муніципального права: епоха формування та напрями розвитку. *Наукові записки КДПУ. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 11–19.
2. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти Х.: Юрайт, 2014. 208 с.
3. Бондаренко Н. О. Громадянське суспільство в Україні: історико-правові аспекти становлення та розвитку. *Форум права*. 2017. № 5. С. 57–63. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/057-063-2017-5-----9-.pdf>.
4. Букіна Т. В., Лазарева А. О., Губа М. І. Громадські слухання як форма взаємодії влади та громадськості: теоретичні аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/33.pdf
5. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 554 с.

6. Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.
7. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
8. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
9. Котенко Т. В. Тенденції розвитку функцій місцевого самоврядування в умовах розбудови громадянського суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 80-84.
10. Лотюк О. С. Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні. Київ: Ліра-К, 2015. 355 с.
11. Муніципальне право: підручник / П. М. Любченко. Харків : Право, 2019. 512 с.
12. Пехник А. В., Дзюбенко Ю. М. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 275–285.
13. Татусяк С. П. Механізми регіонального врядування у зміцненні громадянського суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 11. С. 124–128.
14. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні: монографія / В. І. Цимбалюк, В. І. Гришко, І. В. Міщук та ін. Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с.

3. Рекомендована література:

1. Абасов Г. Г. Судові гарантії охорони та захисту прав місцевого самоврядування: проблеми теорії та практики. *Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. Т. 25 (64). 2012. № 2. С. 10–16.
2. Баймуратов М. Муніципальна влада в системі публічної влади в Україні в умовах муніципальної реформи. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 1. С. 41–44. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Visnyk_1_2018-41-44.pdf
3. Батанов О. Аксіосфера муніципалізму як фундамент розвитку сучасного муніципального права. *Право України*. 2014. № 5. С. 97–105.
4. Батанов О. В. Муніципальне право в умовах глобалізації. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 84–85.
5. Батанов О. В. Проблеми становлення та розвитку муніципального права: основні чинники та суспільно-політичні умови. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 77–81.
6. Батанов О. Європейська традиція муніципального права: епоха формування та напрями розвитку. *Наукові записки КДПУ. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 11–19.
7. Батанов О. Концептосфера муніципального права. *Право України*. 2020. № 10. С. 13–31.

8. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. К., 2011. 34 с.
9. Батанов О. В. Муніципальне право в умовах глобалізації. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 3. С. 84–88.
10. Батанов О. В. Проблеми становлення та розвитку муніципального права: основні чинники та суспільно-політичні умови. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 77–81.
11. Березинський В. П. Територіальна громада як агент політичної самоорганізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2018. Т. 21. Вип. 23 (1). С. 77–84. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdufsp_2018_21_23\(1\)_17.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdufsp_2018_21_23(1)_17.pdf)
12. Берченко Г. В. Громадянське суспільство в Україні: конституційні аспекти Х.: Юрайт, 2014. 208 с.
13. Белов Д. М. Парадигма українського конституціоналізму: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Ужгород, 2012. 523 с.
14. Бондаренко Н. О. Громадянське суспільство в Україні: історико-правові аспекти становлення та розвитку. *Форум права*. 2017. № 5. С. 57–63. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/057-063-2017-5-----9-.pdf>.
15. Букіна Т. В., Лазарева А. О., Губа М. І. Громадські слухання як форма взаємодії влади та громадськості: теоретичні аспекти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 4. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/4_2021/33.pdf
16. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117–122.
17. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 8–13.
18. Галіахметов І. А. Теоретико-методологічні аспекти муніципального права як науки. *Форум права*. 2013. № 1. С. 179–185.
19. Голяк Л. В. Інститут муніципальних омбудсманів Республіки Болгарія як важливий фактор громадського контролю за місцевою адміністрацією. *Актуальні питання юридичної науки*. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25 квітня 2014 р.) / Львів. 2014. С. 21–29.
20. Голяк Л. В. Конституційно-правова регламентація правового статусу та діяльності муніципальних омбудсманів: досвід зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 1. С. 177–182.
21. Грובהва, В. П. Система місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Х., 2013. 415 с.
22. Гудзь Т. І. Територіальне реформування в Україні: проблеми, перспективи та ризики регіоналізації // Регіональна політика ЄС: концепції, напрямки, значення для України: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 23 квіт. 2021 р.) / Харків, ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2021. С. 216–219.

23. Демиденко В. О. Еволюція змісту муніципально-правових відносин. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69), № 1. С. 18–25.
24. Демиденко В. О. Система муніципального права України: загальнотеоретичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (107). С. 84–95.
25. Державне будівництво і місцеве самоврядування: посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2019. 211 с.
26. Долженков О., Гжибовська Т. Статус обласних рад у системі здійснення місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. Т. 2, № 83. С. 146–150. URL: <http://uran.oridu.odessa.ua/article/view/237294>
27. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право, 2018. 384 с.
28. Зайцева І. О. Виникнення та розвиток статутного права в українських містах: історичний аспект. С. 1–7. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10ziomia.pdf>
29. Калиновський Б. В. Реформування системи територіальної організації влади в Україні відповідно до міжнародних стандартів та принципів. *Вісник АПСВТ*. 2016. № 3–4. С. 69–72.
30. Камінська Н. В. Європейське муніципальне право: pro et contra. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2014. № 3. С. 61–68.
31. Касяненко Є. В. Теоретико-правова характеристика трансформації статусу місцевих державних адміністрацій в умовах децентралізації влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 20–23. URL: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/3703>.
32. Кириченко Ю. М. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 216–219. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2018/58.pdf
33. Ключевський В. І. Органи місцевого самоврядування в Україні: історичний аспект та нагальні проблеми сьогодення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30 (69). № 6. С. 102–108.
34. Ключковський Ю. Європейські правові стандарти місцевого самоврядування: зміст і правова природа // Міжнародні та європейські стандарти місцевого самоврядування: проблеми імплементації в Україні: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (20 грудня 2019 р., м. Львів) / за наук. ред. проф. М. Микієвича, проф. О. Сушинського, доц. Р. Бедрія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2020. С. 37–41.
35. Коваленко Г. В. Впровадження децентралізації публічної влади на основі досвіду європейських країн. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 13, ч. 1. С. 120–123.

36. Ковенко О. Ю. Адміністративна реформа як крок до створення успішних територіальних громад. *Теорія та практика державного управління*. 2019. Вип. 2. С. 362–368.
37. Конституційне право України. Повний курс: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 554 с.
38. Конституційне право України: підручник / Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.
39. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
40. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
41. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
42. Костенко С. О., Мамчур С. М. Компаративний аналіз систем місцевого самоврядування в Україні та деяких країн світу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 2. С. 53–56. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2019/14.pdf
43. Костицький В. Місцеве самоврядування як окрема гілка влади. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 1. С. 48–50.
44. Котенко Т. В. Тенденції розвитку функцій місцевого самоврядування в умовах розбудови громадянського суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 80–84.
45. Котковський В. Р. Інститут місцевого самоврядування: проблеми становлення та розвитку. *Державне будівництво*. 2016. № 1. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/2/05.pdf>
46. Ленгер Я. І. Повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування: колізійні питання делегування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «ПРАВО»*. 2016. Вип. 37, т. 1. С. 72–74. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/16187>
47. Лотюк О. С. Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні. Київ: Ліра-К, 2015. 355 с.
48. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Харків: Право, 2019. 510 с.
49. Люк Гайнер (Галле-Віттенберг, ФРН). Магдебурзьке право як з'єднуючий європейський культурний феномен / Переклав з німецької мови Володимир Абашнік. *Наукові записки Харківського економіко-правового університету*. 2017. № 1 (19). С. 80–90.
50. Магдебурзькі грамоти українським містам: спроби інкорпорацій / [упоряд. В. Андрейцев та ін.; редкол.: П. С. Сохань та ін.]. 2-е вид. Хмельницький: ХУУП, 2017. 275 с.
51. Міжнародні стандарти місцевого самоврядування: хрестоматія / упоряд. Є. І. Бородин, С. А. Квітка, Т. М. Тарасенко. Дніпро: ГРАНІ, 2019. 148 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/biblioteka/doc/Mizhnarodni_standarty_mistsveoho_samovryaduvnanya.pdf

52. Місцеве самоврядування в Україні та зарубіжних державах: порівняльно-правові аспекти: монографія \ за заг. редакцією д.ю.н., професора О. В. Батанова, д.ю.н., професора О. В. Марцеляка, д.ю.н., професора А. Берлінгуера. Київ. 2020. 672 с.

53. Мішин С. І. Теоретично-методологічні засади реформування системи місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми політики*. 2019. Вип. 64. С. 60–77.

54. Мішина Н. В. Муніципальна реформа в Україні: стан і перспективи. *Право України*. 2018. № 4. С. 126–138.

55. Мішина Н., Головка К. Тенденції систематизації муніципального права України. *Право України*. 2020. № 10. С. 97–109.

56. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей Третьої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 грудня 2019 р.). К.: ТОВ «ВІ ЕН ЕЙ ПРЕС», 2019 228 с. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/library/knyga2019_rik.pdf

57. Муніципальне право: підручник / П. М. Любченко. Харків : Право, 2019. 512 с.

58. Овчаренко В. А. Місцеве самоврядування в Україні: історичні витоки, становлення та перспективи: монографія. Київ: Логос, 2014. 911 с.

59. Олійник В. С., Олійник В. В., Шумний Н. О. Проблеми реформи місцевого самоврядування: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 104–111.

60. Опрятний С. М. Правове забезпечення становлення й розвитку системи місцевого самоврядування в Україні в історичній ретроспективі *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 1. С. 145-149.

61. Панасюк С. А. Захист територіальних кордонів місцевих співтовариств: реалії та перспективи імплементації принципу Європейської хартії місцевого самоврядування в законодавство України. *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. 2018. № 62. С. 459–466.

62. Панчишин Р. І. Поняття та форми взаємодії органів місцевого самоврядування і місцевих органів державної виконавчої влади. *Право і суспільство*. 2018. № 6, ч. 2. С. 108–113.

63. Пехник А. В., Дзюбенко Ю. М. Безпосередня демократія як форма реалізації народовладдя в Україні (місцевий рівень). *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 275–285.

64. Пігуль Н. Г., Люта О. В. Зарубіжний досвід проведення децентралізаційних реформ. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 9. С. 684–688.

65. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. Х., 2015.

66. Прієшкіна О. В. Деякі проблемні питання муніципальної відповідальності в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 2(35). С. 67–75.

67. Ровинська К. І. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування як основа формування місцевого самоврядування в Україні. *Державне будівництво*. 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2018_1_31.

68. Слободяник Т. М. Підстави, форми їх реалізації та санкції конституційно-правової відповідальності представницьких органів і посадових осіб місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2015. № 2. С. 50–57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2015_2_11.

69. Солоненко О. М. Юридична доктрина як джерело муніципального права *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 32–39.

70. Татусяк С. П. Механізми регіонального врядування у зміцненні громадянського суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 11. С. 124–128.

71. Ткаченко А. О. Магдебурзьке право на теренах українських земель: світоглядно-правові засади. *Світогляд-Філософія-Релігія*. Вип. 7. Суми. 2014. С. 129–139.

72. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні: монографія / В. І. Цимбалюк, В. І. Гришко, І. В. Міщук та ін. Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с.

73. Чернеженко О. М. Місцеве самоврядування в Україні та державах-учасниках ЄС: конституційне регулювання й організаційні моделі: монографія / за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. Київ: Ліра-К, 2018. 380 с.

74. Чернеженко О. М. Органи місцевого самоврядування в Литовській Республіці. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 151–155.

75. Шаповал Н. В. Методологічні засади дослідження муніципальної реформи в контексті сучасних правових підходів муніципалізму. *Соціологія права*. 2020. № 3 (35). С. 56–61.

3.1. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України <https://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Рахункової палати України <http://www.ac-rada.gov.ua>
3. Офіційний сайт Конституційного Суду України <http://www.ccu.gov.ua>
4. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України <http://www.kmu.gov.ua/control/>
5. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України <http://www.ombudsman.kiev.ua>
6. Офіційне інтернет-представництво Президента України <http://www.president.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України <http://www.rainbow.-gov.ua>